

James Brockway

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1966

James Thomas Brockway (1916-2000), jongste zoon van een industrieel uit Birmingham, was dichter, vertaler en criticus. Na zijn studie aan de London School of Economics nam hij in 1940 dienst bij de Royal Air Force en was gestationeerd in Egypte, India en het Verre Oosten. In 1946 verhuisde hij naar het minder homofobe Nederland, waar hij al vrienden had gemaakt, en vond hier zijn levenspartner. Aanvankelijk vertaalde hij Engelse romans in het Nederlands, onder meer van Alan Sillitoe, Muriel Spark en Iris Murdoch. In 1949 verscheen zijn eerste dichtbundel, No Summer Song. Naast zijn vele bijdragen aan kranten en literaire tijdschriften in Nederland publiceerde hij vanaf 1960 in Britse literaire tijdschriften vertalingen van moderne Nederlandse dichters: Rutger Kopland, Anton Korteweg, M. Vasalis, Hans Lodeizen, Gerrit Achterberg, Remco Campert, Tom van Deel en J.C. Bloem. Eind jaren negentig waren er daarvan ten minste 700 verschenen en met die publicaties heeft hij gedurende een halve eeuw een belangrijke bijdrage aan de bekendheid van de Nederlandse literatuur in het buitenland geleverd. Zijn tweede dichtbundel, A Way of Getting Through, verscheen in 1995 en zijn laatste, The Brightness In Between, kort voor zijn dood in 2000. Een van zijn laatste vertalingen waren de dierenzonnetten van Patty Scholten, in 2002 verschenen als Elephants in Love and Other Poems. Ook was hij verantwoordelijk voor de Engelse vertaling van vele muurgedichten in de stad Leiden. In 1997 werd hij voor zijn diensten aan de literatuur geridderd in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Uit waardering voor de literaire infrastructuur in Nederland liet hij zijn vermogen na aan het Letterkundig Museum en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, dat er de James Brockwayprijs voor poëzievertalers uit het Nederlands en een tweejaarlijkse poëzieworkshop mee instelde. VertaalVerhaal dankt hun erfopvolgers, het Literatuurmuseum en het Nederlands Letterenfonds, voor de toestemming dit dankwoord hier te mogen publiceren.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1966

Aan de Jury voor de Vertaalprijs, waaraan de naam van uw geliefde dichter Martinus Nijhoff verbonden is, zeg ik gaarne mijn dank voor de toekenning van deze prijs en voor de eer die mij hierdoor ten deel valt. Ik ben er zeer gelukkig mee.

Erkentelijkheid uitdrukken is altijd een plezierige taak en ook een gemakkelijke. Het is bij deze gelegenheid echter de gewoonte iets te zeggen over eigen werk en over het vertalen in het algemeen. Ik spreek niet graag over vertalen. Ik heb de dankwoorden van enkele mijner voorgangers op dit podium gelezen en ik heb bewondering – maar ook een zekere angst – gevoeld, toen ik ontdekte met hoeveel gemak zij over hun werk en over het vertalen gesproken hebben. In tegenstelling tot deze collega's vind ik, die over het werk van anderen schrijf, het uitermate moeilijk zelfs maar een volzin over eigen werk te zeggen. De tegenzin die ik hierbij gevoel, is nog sterker, geduchter gebleken dan ik verwacht had en ik vermoed dat ik die tegenzin wel zal blijven voelen. Ik vond het daarom interessant om dit gevoel van tegenzin aan een eenvoudig onderzoek te onderwerpen.

Als ik eerlijk ben, moet ik bekennen dat ik mezelf nooit als vertaler heb beschouwd, al heb ik mij inderdaad, sinds die middag in Londen in het najaar van 1945 toen ik trachtte een paar regels van Boutens in het Engels over te zetten, vrij regelmatig met het vertalen uit het Nederlands beziggehouden. De tegenzin waarmee ik geconfronteerd ben, zal dus wel iets te maken hebben met het feit dat ik vertaler-malgré-moi ben geworden. Het was nooit mijn bedoeling. Integendeel: ik zie mijn werk als vertaler als een bult, die met de jaren op mijn rug is gegroeid. Dit maakt echter dat ik de toekenning van de Martinus Nijhoffprijs dubbel waardeer. Ik vind namelijk dat er niet alleen iets ironisch, maar ook iets bijzonder aardigs en charmants zit in de toekenning van een prijs, het bewijzen van eer aan een man vanwege zijn bult. Voor mij althans is dit een reden om extra voldoening te gevoelen.

Die tegenzin houdt ook nog met iets anders verband. Met een overtuiging, met een levenshouding. Dat wil zeggen: ik beschouw mijzelf niet graag als vertaler, ook omdat ik niet gewoon ben anderen als uitoefenaars van een beroep te zien. Ik beschouw een beroep als het minst belangrijke, minst interessante en meest misleidende aspect van het mens-zijn, wat niet betekent dat ik het product van dat beroep – het werk – onbelangrijk of oninteressant vind. Mijns inziens vormen het benaderen, het taxeren en bejegenen van de medemens uit hoofde van zijn beroep, of hij eerste minister, bankier, professor, advocaat, architect, arts, auteur, tramconductor, melkboer of vertaler is, een euvel, een tekortkoming, een bron van geestelijke verarming, waarop vele levensproblemen zijn terug te voeren. Ik zie het beroepsetiket als een uniform en ik ben het hartgrondig eens met Teirlinck, die in zijn *Zelfportret* – de roman, die ik heb mogen vertalen – Sebastiaan V.B., bijgenaamd de Neus, over het uniform laat zeggen:

Ik houd niet van mensen in uniform. Ik heb altijd de indruk, wanneer ik er zo een

ontmoet, dat er aan hen een goed stuk van hun identiteit werd afgesneden, en dat wat er overblijft niet altijd het beste gedeelte is. Kortom, ik meen dat een uniform iemand van een te grote hoeveelheid vrijheid, dus waarheid, berooft.

De vertaler James Brockway ken ik nauwelijks. Als hij bezig is met vertalen, dan kruipt hij uit mijn huid en gaat ergens op zijn eentje achter een gesloten deur zitten. Dit is hem nauwelijks kwalijk te nemen, omdat het vertalen van hem verlangt dat hij telkens weer in de huid van een ander, van zeer vele anderen kruipt, en om dat te kunnen, moet hij eerst uit de eigen huid zien te ontsnappen. Vandaar die tweespalt, die vervreemding, of wat het dan ook is. Hij zegt mij dan ook heel weinig over zijn werk. Er komen hoogstens wat geluiden uit zijn kamer, meestal heel vreemde geluiden – een soort kreunen – maar ik heb ook ervaren dat hij af en toe onder het werk fluit, en ik geloof dat het geen leugen is als ik U vertel dat hij dikwijls onder het werk heel gelukkig is. Toch, hierover maakt hij zich geen illusies, want ik weet, dat hij graag W.H. Auden citeert, waar deze over schrijvers – en volgens mij ook geldig voor vertalers – zegt:

‘The degree of excitement which a writer feels during the process of composition is as much an indication of the value of the final result as the excitement felt by a worshipper is an indication of the value of his devotions, that is to say, very little indication.’

Nu ik de oorzaken van deze tegenzin voor U heb geanalyseerd, ben ik ervan overtuigd dat U mij zult willen verontschuldigen als ik geen poging doe over eigen werk en werkwijze iets te zeggen.

Over het vertalen in het algemeen wil ik kort zijn. Bij het lezen van wat mijn voorgangers op dit podium en anderen hierover hebben gezegd, moest ik vaak constateren dat ik het grondig met hen eens ben, maar ook daar waar ze het niet met elkander eens zijn. Met andere woorden: dit onderwerp is zo gecompliceerd, men kan het van zoveel kanten benaderen, ook het doel waarop het vertalen gericht is, kan zo verschillend zijn, dat het welhaast onmogelijk is, een vaste mening hierover uit te spreken, zonder deze onmiddellijk daarna te kunnen ontzenuwen en het tegenovergestelde met evenveel nadruk te poneren.

Vertalen blijft, als het schrijven zelf, een uiterst persoonlijke zaak. Het gevaarlijke van het theoretiseren over het vertalen werd mij weer duidelijk, toen ik onlangs weer eens een boek van een landgenoot van mij ter hand nam. In zijn inleiding zegt deze bijzonder interessante, verstandige en leerzame dingen over vertalen, waarmee men het onmiddellijk eens kan zijn. Daarna heb ik enkele van zijn vertalingen gelezen, vertalingen van poëzie uit vele landen, en ik vond ze ontstellend knap, maar ook hier en daar ontstellend slecht. Het was een nuttige les, een geduchte waarschuwing, die de verstandige vertaler in acht neemt.

Wanneer ik zeg dat ik die vertalingen slecht vond, dan hebt u het recht van mij een antwoord te verlangen op de vraag: wat is dan een goede vertaling? Het antwoord hierop is verre van eenvoudig. Er zijn zoveel soorten vertalingen dat het woord

‘vertaling’ al een misleidende vereenvoudiging is. En wanneer men het begrip ‘goed’ hanteert, is het raadzaam zich steeds af te vragen: goed voor wie?, omdat ‘goed’ geen absolute waardebeoordeling kan zijn. Daarom ben ik geneigd te antwoorden dat een goede vertaling is: een vertaling die mij goed is, die mij goed doet. Naar mijn mening is het eerste gebod voor de vertaler niet dat zijn vertaling accuraat is, maar dat de vertaling leeft. Een slechte vertaling is een dode vertaling, een opgezette vogel, die, hoezeer hij op de levende vogel lijkt, niet meer die levende vogel is, omdat zijn ogen van glas zijn en omdat hij zich niet meer kan bewegen.

Misschien mag ik mij van een ander voorbeeld bedienen, uit de schilderkunst. Stelt u voor een denkbeeldig schilderij van Vermeer, waarin het licht plotseling gedoofd is en geen rol meer speelt. Zo’n schilderij zou ook dood zijn, een slechte ‘vertaling’ van Vermeer. Ik heb overigens nooit begrepen hoe men vervalsingen van Van Meegeren voor echte Vermeers heeft kunnen houden, want men constateert juist dit verschil tussen leven en dood, als men het echte werk naast de imitatie zet.

Het vertalen lijkt een nogal altruïstische bezigheid, waarbij de vertaler zichzelf vergeet om een ander te interpreteren en – in het kleine taalgebied als het Nederlandse – om door zijn arbeid aan het werk van Nederlandse auteurs de wijdere bekendheid te geven die dat werk stellig verdient. Laat u zich niet misleiden. Vertalen is een even zelfzuchtige bezigheid als schrijven en dit is het juist wat het werk van de vertaler gemeen heeft met dat van de schrijver. U kunt ervan verzekerd zijn dat een goede vertaler niet alleen edele, altruïstische beweegredenen kent. En nu vergelijk ik hem met de toneelspeler, die het meeste presteert als hij voldoening en succes – kortom plezier – in zijn vertolking smaakt. Iedere toneelspeler – iedere kunstenaar – zal, als hij eerlijk is, moeten toegeven dat hij zonder zelfzucht het niet ver zou brengen. Ook niet zonder een zekere ijdelheid. Het zijn de onmisbare attributen voor zijn make-up, al heeft Auden ons gewaarschuwd dat voldoening en plezier in het werk geen garantie voor een goed resultaat vormen.

Niettemin: de vertaler blijft een zeer bescheiden rol spelen, bescheidener, zou ik willen zeggen, dan de aardwurm. Want zonder de nietige aardwurm waren er nog minder gewassen, en dus nog minder eten, in een wereld waarin de helft van de bevolking nog steeds ondervoed blijft. De aardwurm is dus onmisbaar, hoe nietig hij ook mag lijken. Men zou het echter zonder de vertaler wel kunnen redden en daarom plaats ik hem wat lager dan de aardwurm in de schepping. Maar al mag ook de vertaler een nietig wezen zijn, toch kan hij een nuttig diertje blijken.

Als ik hier sta met mijn bekroonde bult, dan wil ik niet eindigen zonder u gezegd te hebben dat het mij een genoegen is geweest in de afgelopen jaren met enkele Nederlandse schrijvers te hebben kennis gemaakt en dat ik met veel voldoening daarbij menigmaal heb mogen constateren dat, hoe groter het talent, des te bescheidener, vriendelijker ook, mij de mens achter zijn beroepsetiket is gebleken. Ik dank de Nederlandse stichtingen en anderen, die mij opdrachten hebben gegeven en ik vergeet hierbij vooral niet de opdrachtgevers van niet-literair werk, omdat zonder hun belangstelling voor mijn medewerking het literaire werk waarschijnlijk niet mogelijk zou zijn geweest.

Ik denk op dit ogenblik ook aan de Nederlandse vrienden, hun geduld en

vriendschap bij de hulp die ik hun vaak heb gevraagd. Ik heb hen altijd bereid gevonden en ik koester zelfs de hoop, dat ook zij vandaag een zekere voldoening zullen gevoelen.